УДК 930.85:004.8(477)
DOI https://doi.org/10.32782/2663-5984.2026/2.35

Якуба О. С.
https://orcid.org/0009-0002-8546-7576
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

УКРАЇНСЬКА ТА ЗАРУБІЖНА ІСТОРІОГРАФІЯ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ: ТОПОНІМІКА, ДЕКОМУНІЗАЦІЯ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР (НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВЩИНИ)

Статтю присвячено аналізу української та зарубіжної історіографії політики пам'яті, топоніміки та декомунізації з особливим акцентом на регіональному вимірі цих процесів на Харківщині. Розглянуто становлення та розвиток memory studies як міждисциплінарного напряму досліджень, у межах якого сформувалися концепції колективної, соціальної та культурної пам'яті, «місць пам'яті», меморіалізації та політики пам'яті. Простежено поступове розширення наукового інтересу від вивчення механізмів збереження й передачі суспільних уявлень про минуле до дослідження їх матеріалізації у міському та публічному просторі, зокрема через топоніми, пам'ятники, меморіали та інші символічні об'єкти.

Охарактеризовано основні напрями зарубіжної історіографії топоніміки як складової політики пам'яті. Особливу увагу приділено дослідженням трансформації символічного простору посткомуністичних суспільств, у яких перейменування вулиць та інших міських об'єктів розглядалося як один із механізмів демонтажу політичної та ідеологічної спадщини попередніх режимів. Проаналізовано українську історіографію політики пам'яті, декомунізації та топонімічних трансформацій, у якій поступово сформувалися окремі напрями дослідження радянської спадщини, законодавчого забезпечення декомунізації, перейменувань населених пунктів і міських урбанонімів.

Окрему увагу приділено історіографії топонімічних трансформацій Харкова та Харківщини. Розглянуто праці, у яких досліджується історія формування харківського топонімічного простору, особливості його радянської трансформації, декомунізаційні процеси 2015–2016 рр., діяльність органів місцевого самоврядування та топонімічних комісій, а також роль істориків, краєзнавців і громадськості у переосмисленні символічного простору міста. Показано, що Харківський регіон становить особливий дослідницький кейс через поєднання складної історичної спадщини, значного масиву радянських та імперських топонімів і специфіки локальної історичної пам'яті.

З'ясовано, що сучасний історіографічний дискурс поступово виходить за межі проблематики декомунізації та охоплює питання деколонізації, деімперіалізації та дерусифікації публічного простору. Особливо помітною ця тенденція стала після 2022 р., коли російська агресія спричинила нову хвилю переосмислення символічного простору Харкова та Харківської області. У цьому контексті топонімічні зміни розглядаються не лише як усунення радянської символіки, а як процес формування нового історичного наративу та переорієнтації публічного простору на українські історичні постаті, події й локальну спадщину.

Встановлено, що історіографія політики пам'яті та топонімічних трансформацій Харківщини пройшла шлях від дослідження радянської спадщини й окремих перейменувань до комплексного осмислення топонімічного простору як важливого чинника конструювання локальної та національної пам'яті. Перспективним напрямом подальших досліджень є системний аналіз топонімічних змін не лише Харкова, а й територіальних громад Харківської області, а також вивчення взаємодії державної політики пам'яті з локальними історичними наративами та суспільними практиками меморіалізації.

Ключові слова: *політика пам'яті, історіографія, історична пам'ять, колективна пам'ять, топоніміка, урбанонімія, декомунізація, деколонізація, дерусифікація, Харків, Харківщина.*

© Якуба О. С., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Постановка проблеми. Політика пам'яті в сучасній Україні є одним із важливих напрямів гуманітарних і суспільно-політичних досліджень. Особливого значення вона набула після Революції Гідності, початку російсько-української війни у 2014 р., ухвалення у 2015 р. законодавства про засудження комуністичного і нацистського тоталітарних режимів, а також після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 р. Останнє стало важливим чинником активізації процесів декомунізації, дерусифікації та деколонізації публічного простору. Одним із найбільш помітних проявів трансформації публічного простору стали зміни топоніміки, які відображають переосмислення історичного минулого та формування нових моделей колективної пам'яті.

Топоніми є не лише засобом географічної орієнтації, а й важливими маркерами символічного простору. Назви вулиць, площ, районів, населених пунктів та інших об'єктів відображають певні уявлення про минуле, визначають коло історичних постатей і подій, які суспільство вважає гідними публічного вшанування. Саме тому топонімічна політика є одним із інструментів формування та трансформації колективної пам'яті.

Для України ця проблема має особливе значення, оскільки значна частина сучасного топонімічного простору формувалася в умовах Російської імперії та Радянського Союзу. Відтак перейменування після 2014 р. стало не тільки адміністративною процедурою, а й складовою ширшого переосмислення історичного минулого.

Особливо виразно ці процеси проявилися у Харкові, де тривалий час зберігалася значна кількість топонімів, пов'язаних із радянським і російським історичним наративом. Повномасштабне вторгнення Росії у 2022 р. стало важливим чинником прискорення трансформації топонімічного простору міста, посиливши суспільний запит на переосмислення історичного минулого, утвердження української національної ідентичності та деколонізацію міського символічного простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя сучасного вивчення політики пам'яті сформувалося у межах міждисциплінарного напряму memory studies. Важливе значення для його становлення мала концепція колективної пам'яті Моріса Гальбвакса [20], який розглядав пам'ять як соціально зумовлений феномен. Подальший розвиток цієї проблематики пов'язаний із дослідженнями П'єра Нора [9; 21], Яна та Алейди Ассман [1; 2], Джеффрі Оліка [24], Алона Конфіно [19] та інших дослідників.

Особливе місце посідає концепція «місць пам'яті» П. Нора [21]. Вона дала можливість розглядати просторові об'єкти, пам'ятники, меморіали, назви вулиць та інші елементи міського середовища як матеріалізовані форми суспільної пам'яті. У цьому аспекті топонімічний простір може бути трактований як своєрідний «текст», у якому відображаються зміни суспільних уявлень про минуле. У зарубіжній історіографії топоніміка дедалі частіше розглядається як складова politics of memory. Дослідники країн Центральної та Східної Європи звертають увагу на те, що зміна назв після падіння комуністичних режимів була частиною ширшого процесу демонтажу символічної спадщини попередніх політичних систем.

Для українського контексту особливо важливими є праці, присвячені особливостям пострадянської політики пам'яті. Українські дослідники розглядають декомунізацію як складний політичний, правовий та суспільний процес, пов'язаний із формуванням нового національного наративу.

Водночас регіональні дослідження тривалий час залишалися менш представленими, ніж загальноукраїнські студії. У цьому відношенні Харківщина є одним із найбільш перспективних напрямів, оскільки тут перетинаються проблеми радянської спадщини, локальної пам'яті, російсько-українських історичних наративів і сучасної деколонізації. Важливе місце в історіографії урбанонімічного простору Харкова посідають дослідження М. Тахтаулової [10; 11; 12; 13], у яких розглядаються особливості функціонування радянської топонімічної спадщини та трансформації міського ономастикону в умовах незалежної України. Окремі аспекти процесу перейменувань, зокрема їх проведення в межах політики декомунізації, досліджували І. Ковальська-Павелко [6] та Л. Удовенко [15; 16; 17].

У працях О. Якуби [18] досліджено трансформацію топонімічного простору Харкова у 1991–2015 рр. у контексті формування колективної пам'яті та міської ідентичності. Автор акцентує увагу на збереженні радянських урбанонімів, повільності перейменувань і поступовому формуванні нових підходів до політики пам'яті. Дослідження є важливим для розуміння особливостей трансформації топоніміки Харкова напередодні декомунізаційних процесів після 2015 р.

Питання матеріально-культурних аспектів увічнення пам'яті українських захисників і захисниць під час російсько-української війни представлені у праці В. Ільницького та Р. Царика [4]. Формування національної ідентичності

українців, збереження історичної пам'яті народу на тлі викликів російсько-української війни розглядають І. Телегуз та А. Телегуз [14]. Однак актуальним залишається комплексний аналіз загальних тенденцій трансформації міської топоніміки крізь призму переосмислення колективної пам'яті, формування національної ідентичності українського суспільства та оновлення символічного простору міст України. У цьому контексті важливе значення має звернення до української та зарубіжної історіографії, що дає змогу простежити основні теоретичні підходи до взаємозв'язку топоніміки, політики пам'яті та національної ідентичності.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз української та зарубіжної історіографії політики пам'яті, топоніміки та декомунізації з визначенням особливостей їхнього регіонального осмислення на матеріалах Харківщини. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: охарактеризувати основні теоретичні підходи до вивчення політики пам'яті; проаналізувати зарубіжні дослідження топоніміки як інструменту політики пам'яті; визначити основні напрями української історіографії декомунізації; розглянути праці, присвячені топонімічним трансформаціям Харкова; простежити еволюцію наукового дискурсу від декомунізації до деколонізації; окреслити перспективи подальшого дослідження політики пам'яті на Харківщині.

Виклад основного матеріалу. Феномен культурної пам'яті полягає у формуванні ціннісних орієнтирів майбутнього через осмислення та збереження пам'яті про минуле й сучасність. Місця пам'яті не обмежуються матеріальними об'єктами, оскільки вони наділені історичним і символічним змістом, виконують виховну та освітню функції, а також сприяють консолідації українського суспільства навколо героїчних і трагічних сторінок національної історії.

Процес меморіалізації національної пам'яті є складним і багаторівневим, оскільки передбачає визначення постатей, подій та явищ, які мають бути збережені в суспільній пам'яті, а також формування цілісного історичного наративу. Важливою його передумовою є збір та систематизація історичних відомостей про особистостей, події, місцевості й об'єкти культурної спадщини. Водночас ефективність меморіалізації значною мірою залежить від активної участі суспільства. Громадські обговорення, наукові дослідження, краєзнавчі пошуки, дискусії та інші форми суспільної взаємодії сприяють не лише формуванню спільного бачення минулого, а й закріпленню результатів меморіалізаційних практик.

У сучасній гуманітаристиці пам'ять розглядається не як пасивне збереження інформації про минуле, а як процес його постійного суспільного конструювання та переосмислення. Саме тому політика пам'яті охоплює комплекс практик, за допомогою яких держава, органи місцевого самоврядування, громадські організації, науковці та інші суспільні актори впливають на способи представлення минулого [6, с. 282].

Важливим етапом розвитку memory studies стала праця М. Гальбвакса «Les cadres sociaux de la mémoire» (1925), у якій було обґрунтовано соціальну природу пам'яті. У подальшому проблематика пам'яті значно розширилася й охопила питання меморіалізації, символічного простору, пам'ятників, музеїв, ритуалів та топонімів [20, p. 127].

П. Нора запропонував концепцію «місць пам'яті», наголошуючи на тому, що суспільства створюють спеціальні символічні форми для збереження та актуалізації минулого. У цьому контексті міський простір можна розглядати як систему взаємопов'язаних місць пам'яті, серед яких важливе місце займають назви вулиць [21, p. 10].

А. Ассман розмежовує комунікативну та культурну пам'ять, звертаючи увагу на інституційні форми збереження минулого. Для аналізу топонімічної політики особливо важливо, що культурна пам'ять функціонує через матеріальні та символічні носії, які забезпечують довготривале відтворення певних історичних образів [1, с. 214].

Таким чином, топоніміку доцільно розглядати не тільки як об'єкт мовознавчих або географічних досліджень, а і як складову символічної політики держави та суспільства.

У зарубіжній історіографії топонімічні зміни розглядаються переважно через поняття symbolic politics, politics of memory та urban memory. Особливу увагу дослідники приділяють постсоціалістичним суспільствам, де перейменування вулиць стало одним із способів демонтажу комуністичної символіки.

Топонімічна політика в цьому випадку виступає своєрідним індикатором політичних трансформацій. Зміна назви може засвідчувати не тільки відмову від певного історичного наративу, а й утвердження нового бачення минулого [24, p. 335].

Дослідження посткомуністичних країн показують, що процес перейменування далеко не завжди був однозначним. Він часто супроводжувався політичними суперечками, конфліктами між

центральною та місцевою владою, дискусіями щодо історичної доцільності нових назв. Отже, топонімічна політика є простором конкуренції різних моделей історичної пам'яті.

Для українського випадку важливими є порівняльні дослідження, які показують специфіку декомунізації в Україні. Зокрема, А. Кучабський та А. Бойчук розглядають декомунізацію української міської топонімії як складову трансформації історичної пам'яті та зазначають, що український процес мав власну специфіку порівняно з іншими посткомуністичними державами. Цей підхід дозволяє вийти за межі суто адміністративного трактування перейменувань і розглядати їх як частину боротьби за символічний простір [22, p. 14].

В українській історіографії проблема декомунізації активізувалася після 2014 р. У центрі дослідницької уваги опинилися правові засади декомунізації, демонтаж пам'ятників, перейменування населених пунктів та вулиць, формування нової політики національної пам'яті.

Важливим джерелом для дослідження цього процесу стали матеріали Українського інституту національної пам'яті, який не лише брав участь у практичній реалізації політики пам'яті, а й розробляв методичні рекомендації щодо перейменування топонімів.

У сучасній історіографії можна виділити кілька основних напрямів. Перший становлять праці, присвячені загальноукраїнській політиці пам'яті. Другий – дослідження декомунізації окремих міст і регіонів. Третій напрям пов'язаний із топонімікою як самостійним інструментом меморіалізації.

Окреме місце посідають дослідження діяльності місцевих топонімічних комісій. І. Дрогушевська розглядає їх як важливих суб'єктів декомунізації публічного простору, звертаючи увагу на взаємодію органів місцевого самоврядування, істориків, краєзнавців та громадськості [3, с. 24].

Водночас поступово формується новий напрям досліджень, пов'язаний із деколонізацією. Після початку повномасштабної російської агресії 2022 р. предметом перейменувань стали не тільки комуністичні символи, а й топоніми, пов'язані з російською імперською політикою та колоніальними практиками.

Історіографія топонімічних трансформацій Харкова є одним із найбільш розроблених регіональних напрямів українських студій пам'яті. Важливе значення мають праці М. Тахтаулової, яка безпосередньо досліджує історію харківської топоніміки та її декомунізацію. У дослідженні «Декомунізація у Харкові: топонімічний аспект» авторка розглянула перейменування урбанонімів міста в контексті реалізації законодавства про декомунізацію. Вона аналізує перейменування 221 урбаноніма, де значну частку нових назв складають імена діячів науки й культури (38 %), а 47 вулицям повернуто історичні назви. Загалом процес ґрунтувався на виконанні закону про декомунізацію, охоплюючи широкий спектр топонімів міста [10, с. 45].

Одним із найбільш ґрунтовних досліджень є дисертація М. Тахтаулової «Історичний розвиток адресної урбанонімії міста Харкова (середина XVII – початок XXI століття)» [11]. Авторка простежила основні етапи формування та трансформації адресної урбанонімії Харкова, розкривши взаємозв'язок між змінами міського топонімічного простору та суспільно-політичними процесами. Праця дає змогу реконструювати історичну динаміку урбанонімії Харкова та визначити основні чинники, які впливали на формування системи міських назв до початку сучасного етапу декомунізації.

Особливу цінність для дослідження становить і практичний досвід М. Тахтаулової, яка була членом робочої групи при Харківській міській раді, що займалася питаннями реалізації Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Її участь у підготовці та обґрунтуванні перейменувань об'єктів топоніміки Харкова дає підстави розглядати її подальші наукові публікації, експертні коментарі та інтерв'ю як важливе джерело для вивчення практичної реалізації декомунізаційної політики на міському рівні [13, с. 146; 5].

Важливим етапом у розвитку харківської топонімічної історіографії стала також колективна монографія «У пошуках обличчя міста: Практики саморепрезентації міст України в індустріальну та постіндустріальну добу» (2021), у якій окрему увагу приділено репрезентації Харкова засобами міської топоніміки. Відповідні розділи, підготовлені Сергієм Куделком [17, с. 269–279] та Романом Любавським [17, с. 508–518], розглядають урбанонімію як складову символічного простору міста та важливий засіб його саморепрезентації. Науковий доробок С. Куделка має особливе значення з огляду на його тривалу участь у роботі топонімічної комісії Харкова, що поєднує академічне дослідження урбанонімії з безпосереднім практичним досвідом функціонування міської топонімічної політики.

Таким чином, праці М. Тахтаулової, С. Куделка та Р. Любавського формують важливу основу для дослідження трансформацій топонімічного простору Харкова. Якщо дослідження М. Тахтаулової дає змогу простежити історичну еволюцію адресної урбанонімії та особливості її політичної зумовленості [10; 12], то праці С. Куделка акцентують увагу на топоніміці як засобі репрезентації та конструювання образу міста. Їх поєднання дозволяє розглядати перейменування харківських урбанонімів не лише як адміністративний процес, а і як важливу складову трансформації символічного простору міста та політики пам'яті.

Особливу цінність має її стаття «Харківська топоніміка: етапи декомунізації», де здійснено ретроспективний аналіз трансформації міського топонімічного простору та розглянуто основні хвилі масових перейменувань. Ці дослідження важливі тим, що дозволяють розглядати декомунізацію Харкова не як одноразову кампанію 2015–2016 рр., а як черговий етап тривалої трансформації міського символічного простору. Історія Харкова демонструє, що топонімічні зміни відбувалися й раніше. Масові перейменування кінця XIX ст. та першої половини XX ст. свідчать про те, що назви міських об'єктів завжди були пов'язані з політичними та суспільними змінами. Саме тому сучасна декомунізація може бути розглянута як частина ширшої історії політичної трансформації міської топонімії [13, с. 147].

Особливість Харкова полягає в поєднанні кількох історичних наративів. Місто було одним із важливих центрів українського національного руху, водночас упродовж радянського періоду стало одним із ключових осередків радянської модернізації та індустріалізації. Саме тому топонімічний простір Харкова сформувався як складний конгломерат назв різного походження. Частина з них була пов'язана з місцевою історією, інші – з імперською та радянською спадщиною.

У 2015–2016 рр. цей простір зазнав суттєвих змін. Декомунізаційні перейменування стосувалися значної кількості міських урбанонімів. Однак харківський досвід відрізнявся від практики багатьох західних регіонів України. Процес супроводжувався дискусіями щодо історичної доцільності перейменувань, політичними суперечками та різним ставленням суспільства до радянської спадщини. Д. Куценко, досліджуючи реалізацію декомунізаційного законодавства у Східній Україні на прикладі Харкова, звернув увагу на роль місцевої політичної еліти та особливості використання декомунізаційного законодавства на рівні міста. Автор наголошує на суперечливості процесу та необхідності врахування локального політичного контексту [23, p. 57].

Важливе значення для нашого дослідження мають також праці Лідії Удовенко, присвячені взаємозв'язку топонімії та історичної пам'яті в Харкові. У своїх публікаціях авторка розглядає міські топоніми не лише як засіб просторової ідентифікації, а й як важливий елемент формування та репрезентації історичної пам'яті. Такий підхід дає змогу простежити, яким чином через систему назв вулиць та інших міських об'єктів у Харкові закріплюються певні історичні наративи, символи й оцінки минулого. Праці Л. Удовенко є важливими для осмислення перейменувань харківських урбанонімів у ширшому контексті трансформації міського меморіального простору та політики пам'яті [16; 17].

О. Якуба досліджує процес зміни топонімів Харкова у 2015–2023 рр. у контексті декомунізації та деколонізації міського простору. Автор акцентує увагу на впливі політичних, соціальних та ідеологічних чинників на трансформацію міської урбанонімії, а також розглядає правові засади перейменувань і роль органів місцевого самоврядування. Дослідження важливе для розуміння того, як топонімічні зміни Харкова сприяли переосмисленню історичної та культурної ідентичності міста [18].

Таким чином, харківський випадок дозволяє поставити ширше питання: наскільки державна політика пам'яті трансформується на локальному рівні та яким чином місцеві політичні й суспільні актори впливають на її реалізацію.

Після початку повномасштабної російської агресії проблема символічного простору Харкова отримала новий зміст. Якщо у 2015–2016 рр. основним об'єктом політики були комуністичні символи, то після 2022 р. дедалі більшого значення набувають назви, пов'язані з Російською імперією та російською політичною і культурною традицією. Цей процес у науковій та суспільно-політичній літературі дедалі частіше визначається як деколонізація або деколоніальна трансформація публічного простору [15, с. 134].

Український інститут національної пам'яті ще у 2022 р. наголошував, що хвиля перейменувань після початку повномасштабної війни є частиною ширшого осмислення російської імперської спадщини та трансформації публічного простору. Відповідно, сучасна історіографія Харківщини поступово переходить від дослідження декомунізації до ширшого аналізу деколонізації. Це означає зміну

самого дослідницького питання: йдеться вже не тільки про те, які радянські назви були усунуті, а й про те, який новий історичний наратив формується в міському просторі [7].

Показовим є те, що процес не завершився у 2015–2016 рр. На початку 2026 р. Харківська обласна військова адміністрація продовжила роботу з громадами області щодо реалізації політики національної пам'яті, зокрема механізмів деколонізації та декомунізації топонімії.

Отже, з історіографічного погляду можна говорити про три послідовні етапи:

перший – дослідження радянської топонімічної спадщини;

другий – вивчення декомунізації 2015–2016 рр.;

третій – дослідження деколонізації та дерусифікації після 2022 р.

Аналіз історіографії показує, що Харківщина вже має певну дослідницьку традицію у сфері політики пам'яті та топоніміки, однак вона залишається фрагментарною. По-перше, необхідне системне дослідження топонімічних змін не лише Харкова, а й районів та територіальних громад Харківської області. По-друге, перспективним є порівняння декомунізації та деколонізації. Це дозволить визначити спільне й відмінне між двома етапами трансформації символічного простору. По-третє, недостатньо досліджено роль місцевих істориків, краєзнавців, громадських активістів і топонімічних комісій у формуванні нових назв. По-четверте, важливим напрямом є вивчення механізмів вибору нових топонімів. Адже декомунізація не обмежується вилученням старих назв – вона передбачає формування нового символічного канону [8, с. 133].

Нарешті, потребує подальшого осмислення проблема співвідношення загальнодержавної та локальної пам'яті. Харківський досвід демонструє, що реалізація єдиної державної політики пам'яті залежить від особливостей конкретного регіону, його історичного досвіду та політичного середовища.

Висновки. Українська та зарубіжна історіографія політики пам'яті демонструє поступове розширення дослідницького поля – від вивчення колективної та історичної пам'яті до аналізу конкретних практик її матеріалізації у публічному просторі. Одним із найбільш важливих об'єктів такого аналізу стала топоніміка.

Зарубіжні дослідження дозволили сформувати теоретичний інструментарій для осмислення топонімів як складової політики пам'яті, символічної політики та міського простору. Українська історіографія, своєю чергою, розвинула ці підходи в контексті декомунізації, деколонізації та формування сучасної національної пам'яті.

Харківщина займає особливе місце в цьому дослідницькому просторі. Регіональний досвід демонструє складність взаємодії державної політики, місцевого самоврядування, політичних еліт, громадянського суспільства та локальних історичних наративів. Праці М. Тахтаулової, Д. Куценка, С. Куделка, Р. Любавського, О. Якуби та інших дослідників заклали основу для системного вивчення харківської топоніміки в контексті декомунізації. Водночас сучасний етап потребує розширення дослідницької перспективи – від декомунізації до деколонізації, від окремих перейменувань до аналізу загальної трансформації символічного простору.

Таким чином, Харківщина є важливим регіональним кейсом для дослідження сучасної української політики пам'яті. Її вивчення дає змогу краще зрозуміти механізми трансформації історичних наративів у публічному просторі, співвідношення загальнонаціональної та локальної пам'яті, а також специфіку формування нового символічного ландшафту Східної України.

Список літератури:

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін. Київ : Ніка-Центр, 2012. 440 с.

2. Ассман Я. Культурна пам'ять: Письмо, пам'ять про минуле і політична ідентичність у високих культурах стародавності / пер. з нім. О. Юдін, К. Дмитренко. Київ : Ніка-Центр, 2012. 408 с.

3. Дрогушевська І. Декомунізація топонімії: концепція повернення історичних назв на карту України. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. Харків, 2017. № 26. С. 22–27.

4. Ільницький В., Царик Р. Матеріально-культурні аспекти увічнення пам'яті українських захисників і захисниць під час російсько-української війни (2014–2024). *Вісник Черкаського університету. Серія історичні науки*. 2024. №. С. 105–116. https://doi.org/10.31651/2076-5908-2024-2-105-116

5. Закон України № 317-VIII «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 26. ст. 219.

6. Ковальська-Павелко І. Історична і соціальна пам'ять: спільне та особливе. Проблеми політичної історії України. 2018. Вип. 13. С. 280–289.

7. Методичні рекомендації щодо реалізації Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» № 3005-IX. Київ : Український інститут національної пам'яті, 2023. URL: https://uinp.gov.ua/dekomunizaciya-ta-reabilitaciya/podolannya-naslidkiv-rusyfikaciyi-ta-totalitaryzmu-v-ukrayini

8. Мірошниченко В. Інформаційна структура міста Харкова. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Х., 2010. № 909. С. 128–134.

9. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / пер. із фр. А. Рєпи. Київ : Кліо, 2014. 265 с.

10. Тахтаулова М. «Декомунізація у Харкові: топонімічний аспект». Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». 2016. С. 45.

11. Тахтаулова М. Історичний розвиток адресної урбаномії міста Харкова (середина XVII – початок XXIстоліття). дис....канд. істор. наук: 07.00.01. Харків : НТУ «ХПІ», 2016. 237с.

12. Тахтаулова М. Класифікація адресних урбанонімів радянського Харкова за джерелами номінації. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2016. Вип. 45(1). С. 237–241.

13. Тахтаулова М. Харківська топоніміка: етапи декомунізації. *Місто: історія, культура, суспільство*. 2017. № 1. С. 142–151.

14. Телегуз І., Телегуз А. Українська ідентичність у часі та просторі: історична пам'ять, інтерпретація минулого та сучасні виклики війни. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2025. № 51. № 79–87. https://doi.org/10.31652/2411-2143-2025-51-79-87

15. Удовенко Л. О. Особливості взаємозв'язку між урбанонімами й історичною пам'яттю (на матеріалах м. Харків). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки*. 2018. Вип. 26. С. 129–134. https://doi.org/10.26565/2225-6505-2018-1-15

16. Удовенко Л. Урбаноніми антропонімного походження на мапі сучасного Харкова. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»*. 2020. № 30. С. 94–107. https://doi.org/10.26565/2227-6505-2020-30-08

17. У пошуках обличчя міста: Практики саморепрезентації міст України в індустріальну та постіндустріальну добу / Ред. кол.: Кравченко В. (заг. ред.), Посохов С. (заг. ред.), Куліков В., Любавський Р., Рачков Є. Міністерство освіти і науки України; Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. Харків : Видавництво Точка, 2021. 564 с.

18. Якуба О. Зміна топонімів Харкова у 2015–2023 роках як складова трансформації міського простору. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія». 2025. Вип. 68. С. 222–243. https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2025-68-13

19. Confino A. Collective Memory and Cultural History: Problems of Method. *The American Historical Review*. 1997. Vol. 102, No. 5. P. 1386–1403.

20. Halbwachs M. Les cadres sociaux de la mémoire. Paris : Félix Alcan, 1925. 404 p.

21. Nora P. Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*. 1989. No. 26. P. 7–24.

22. Kuczabski A., Boychuk A. Decommunization of urban toponymy in Ukraine: causes and consequences. *Journal of Geography, Politics and Society*. 2020. Vol. 10, No. 4. P. 11–18. DOI: https://doi.org/10.26881/jpgs.2020.4.02

23. Kutsenko D. Experience of implementing decommunization laws in Eastern Ukraine: a Kharkiv case. *Journal of Geography, Politics and Society*. 2020. Vol. 10, No. 3. P. 55–64. DOI: https://doi.org/10.26881/jpgs.2020.3.06

24. Olick J. K. Collective Memory: The Two Cultures. *Sociological Theory*. 1999. Vol. 17, no. 3. P. 333–348.

Yakuba O. S. UKRAINIAN AND FOREIGN HISTORIOGRAPHY OF MEMORY POLICY: TOPONYMICS, DECOMMUNIZATION AND REGIONAL DIMENSION (ON THE EXAMPLE OF KHARKIV REGION)

The article is devoted to the analysis of Ukrainian and foreign historiography of memory policy, toponymy and decommunization with a special emphasis on the regional dimension of these processes in the Kharkiv region. The formation and development of memory studies as an interdisciplinary research direction, within which the concepts of collective, social and cultural memory, "places of memory", memorialization and memory policy were formed, are considered. The gradual expansion of scientific interest from the study of the mechanisms of preservation and transmission of public ideas about the past to the study of their materialization in urban and public space, in particular through toponyms, monuments, memorials and other symbolic objects, is traced.

The main directions of foreign historiography of toponymy as a component of memory policy are characterized. Special attention is paid to studies of the transformation of the symbolic space of post-communist societies, in which the renaming of streets and other urban objects was considered as one of the mechanisms for dismantling the political and ideological heritage of previous regimes. The Ukrainian historiography of memory policy, decommunization and toponymic transformations is analyzed, in which separate directions of research on the Soviet heritage, legislative support for decommunization, renaming of settlements and urban urbanonyms have gradually formed.

Special attention is paid to the historiography of toponymic transformations of Kharkiv and the Kharkiv region. The works that explore the history of the formation of the Kharkiv toponymic space, the features of its Soviet transformation, the decommunization processes of 2015–2016, the activities of local governments and toponymic commissions, as well as the role of historians, local historians and the public in rethinking the symbolic space of the city are considered. It is shown that the Kharkiv region constitutes a special research case due to the combination of a complex historical heritage, a significant array of Soviet and imperial toponyms and the specifics of local historical memory. It is found that modern historiographical discourse is gradually going beyond the issues of decommunization and covers the issues of decolonization, deimperialization and derussification of public space. This trend became especially noticeable after 2022, when Russian aggression caused a new wave of rethinking the symbolic space of Kharkiv and the Kharkiv region. In this context, toponymic changes are considered not only as the elimination of Soviet symbolism, but as a process of forming a new historical narrative and reorienting public space to Ukrainian historical figures, events, and local heritage.

It has been established that the historiography of memory policy and toponymic transformations of the Kharkiv region has gone from studying the Soviet heritage and individual renamings to a comprehensive understanding of the toponymic space as an important factor in constructing local and national memory. A promising direction for further research is a systematic analysis of toponymic changes not only in Kharkiv, but also in territorial communities of the Kharkiv region, as well as studying the interaction of state memory policy with local historical narratives and public practices of memorialization.

Keywords: *memory policy, historiography, historical memory, collective memory, toponymy, urbanonymy, decommunization, decolonization, derussification, Kharkiv, Kharkiv region.*

Дата першого надходження статті до видання: 19.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.10.2026